

LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA VISTA PELS ANARQUISTES. ANÀLISI DE *POR QUÉ PERDIMOS LA GUERRA* (1978, co-dir. Diego SANTILLAN - Luis GALINDO)

ANTONI RIGOL & JORDI SEBASTIAN

Universitat de Barcelona

Sovint se sol afirmar que una de les contribucions espanyoles a la història del segle XX és la Guerra Civil. Això no obstant, és la complexa amalgama de condicionants socio-polítics que fan desembocar en aquest conflicte armat, el que més crida l'atenció de la historiografia.

Una bona mostra la tenim en un fenomen com l'anarquisme espanyol, moviment únic a Europa per la seva força, arrelament i expansió. Aquesta és a grans trets una breu història d'aquest corrent.

1. ELS INICIS

Ja des de 1868 l'anarquisme fa acte de presència a la península. Sota la restauració borbònica, la Federació Regional Espanyola (FRE) de l'Associació Internacional del Treball (AIT) és prohibida i passa a la clandestinitat, i els seus membres són perseguits. Però una postura més permisiva del primer govern lliberal de Sagasta (1881) va portar la reconstrucció de l'antiga FRE de l'AIT amb el nom de Federación de los Trabajadores de la Región Española (FTRE) al Congrés de Barcelona celebrat el setembre d'aquell mateix any.

Ja en el segon congrés de Sevilla un any després, la FTRE superava els 57.000 afiliats, però en el seu interior s'enfrontaven dues tendències: l'anarco-collectivista predominant a Catalunya i al País Valencià que primava la constitució de sindicats obrers per a l'obtenció de millores immediates, és a dir, a "l'acció reivindicativa de cada dia"¹; i per altra banda l'anarco-comunista (predominant a Andalusia) que primava l'acció dels petits grups àcrates disposats a l'atemptat terrorista per arribar a una societat encara més llibertària on cadascú produiria segons la seva pròpia voluntat i rebria segons les seves necessitats, seguint els dictats de Kropotkin i Malatesta.

Finalment, els latifundistes andalusos, a la vista del ràpid creixement dels grups obrers van pressionar el govern de Sagasta per a que els reprimís. Així va néixer la llegenda de la societat secreta terrorista *La Mano Negra* "organización ficticia o real, pero en modo alguno identifiable a la FTRE, aunque sirvió al gobierno para deshacer organizaciones legales de la misma"².

Van ser executats set pressupostos terroristes, i encara que la resta de la FTRE va intentar escapar de la persecució efectuada a Andalusia, condemnant la violència individual i acatant la legalitat vigent, els seu número d'afiliats va començar a disminuir considerablement, i de fet, com apunta Balcells "en 1886 la FTRE havia dejado de funcionar"³.

L'anarquisme patix des d'aleshores un període de dispersió. El corrent d'atemptats i el terrorisme individual de la dècada dels noranta imposada per l'anarquisme a diversos països europeus no és un fenomen que coincideixi amb els interessos de les organitzacions llibertàries espanyoles. Els centres obrers, societats de resistència o federacions locals que aleshores subsistien principalment a Catalunya, "con indudable carga libertaria, pero sin un encuadramiento orgánico ni una autodesfinición limitativa"⁴, seran objecte d'una profunda repressió. La patronal intentarà identificar als ulls de l'opinió pública l'obrer de fàbrica amb el terrorista. D'aquesta manera, atacant l'anarquisme, s'actuava a la vegada contra la resta d'organitzacions obreres, i dóna carta blanca al govern per poder-les declarar il·legals i poder susprendre tot tipus de garanties.

Malgrat tot, el moviment anarquista va aconseguir aglutinar en el Congrés Obrer de la Regió Espanyola celebrat a Madrid el 1900, a dues-centes Societats primordialment representatives de Catalunya, País Valencià i Andalusia. Encara havien de passar però, deu anys per a que l'anarco-sindicalisme aparegués definitivament estructurat a Espanya⁵.

2. CAP A LA CONSOLIDACIÓ

El 1902 es va celebrar a Madrid el II Congrés, en el qual es pretenia millorar la condició de la classe obrera mitjançant la vaga general amb exclusió de tota acció política; al III Congrés de 1903 s'acorden reivindicacions específiques, mentre que del IV Congrés només se sap que es va celebrar a Sevilla.

En el Vè Congrés celebrat a Madrid el 1905, es reafirmen acords anteriors, com declarar la vaga general per l'establiment de la jornada de vuit hores; s'arriba a l'accord d'instalar l'oficina regional a La Corunya, però "esta decisión parece ser puso fin a la organización, retornando las asociaciones constituyentes a la práctica de acciones aisladas o, cuanto más, limitadas al ámbito local"⁶.

A l'agost de 1907 es creà a Barcelona la federació local Solidaritat Obrera que a l'any següent es convertí en organisme regional. Els aconteixements de la Setmana Tràgica el 1909 amb la consegüent suspensió de garanties van provocar la paralització del procés, encara que per un breu període de temps, ja que el congrés de Belles Arts (Barcelona 1910) suposarà, de fet, el pas d'una organització regional com Solidaritat a una de caràcter nacional, denominada Confederación Nacional del Trabajo (CNT).

Entre les seves propostes es troba l'acció sindical per a millorar la condició de la classe obrera i la vaga general "no para alcanzar un poco más de jornal o una

disminución en la jornada, sino para lograr una transformación total en el modo de producir y distribuir los productos”⁷.

El primer congrés de la CNT se celebrà entre el 8 i el 10 de setembre de 1911, l’organització va ésser prohibida al poc temps en previsió a un possible recolzament a una vaga general que estava convocada al País Basc. Durant els tres anys següents la CNT desapareix com a confederació nacional, però més que el pas a la clandestinitat es tracta del retorn a sistemes més simples d’organització i, per tant, més difícils de ser detectats per les forces governatives.

A partir del 1914 la CNT es reorganitzà públicament, i hauria de tenir un important pes específic en els futurs aconteixements.

L’esclat de la I Guerra Mundial i la neutralitat espanyola provocarà un període d’auge i expansió. Eufòria econòmica que “inducirà a la burguesia industrial catalana a erigirse en clase rectora de España”⁸, per la qual cosa l’assemblea de parlamentaris reunida a Barcelona el juliol de 1917 demanarà al govern central una reforma constitucional democràtica i la via autonomista per a la qüestió catalana, tot i comptant amb la neutralitat de l’exèrcit⁹. Les dues centrals predominants, la CNT i la UGT, van deixar de banda velles rivalitats per anar plegades a l’agost de 1917 a una vaga general en demanda d’aquestes reformes democràtiques. Però a l’hora de la veritat, les Juntes Militars es van posar al costat del Govern, i l’exèrcit va reprimir durament la vaga, de la qual la gran burgesia catalana¹⁰ s’havia finalment desmarcat, en previsió d’un “possible desbordamiento por la izquierda”¹¹.

Els anarco-sindicalistes de la CNT, que per aconseguir la implantació d’un sistema democràtic, havien deixat de banda momentàniament els seus ideals, van comprendre, després del fracàs de la vaga general del 1917, que la via política difícilment els faria assolir alguna de les seves fites. Als seus ulls els partits polítics van quedar completament desacreditats, i això els va induir a apostar per l’abstencionisme electoral i l’acció directa.

Només amb la immensa majoria del proletariat català entre les files de la CNT s’explica l’èxit de la gran vaga de *La Canadiense* el febrer de 1919, la durada de la qual va superar a Barcelona les sis setmanes i que va acabar convertida en una vaga general en la qual es lluitava “por el reconocimiento pleno de los sindicatos por las empresas y la concesión por parte del gobierno de una auténtica libertad de movimiento”¹². Es van haver d’acceptar les demandes dels vaguistes i el Govern de Romanones va aprovar per decret el restabliment de la jornada laboral de vuit hores que era una antiga reivindicació confederal.

Es va veure a la vegada, l’eficàcia del procediment solidari sobre la base del sindicat únic o d’indústria¹³.

La patronal no va restar impossible i va respondre a les vagues amb el *Lock-Out*, afavorint la creació del Sindicat Lliure (d’orientació catòlico-tradicionalista) i contractant pistolers a sou. Tot això per intentar fer desaparèixer la CNT. Si hi afegim els períodes

de repressió governamental tindrem com a conseqüència la implantació del terrorisme anarco-sindicalista com a resposta. L'espiral de violència que sacsejà Barcelona entre 1917 i 1922 va enfrontar pistolers anarquistes a pistolers de la patronal, amb el vist i plau de la policia i de l'Exèrcit.

La CNT intentava reorganitzar-se i va promoure una sèrie de vagues amb resultat negatiu, que juntament amb les tensions internes entre les posicions sindicalistes, anarquistes i comunistes, la deixen prou malmenada davant l'imminent canvi polític que es preveia a Espanya.

3. DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA A LA REPÚBLICA

Autoritzat pel rei Alfons XIII i amb el recolzament d'importants grups de la burgesia catalana, el general Primo de Rivera amb el pronunciament del 1923 va posar fi al regim de la Restauració. Va restablir l'ordre públic a Barcelona, va dissoldre la CNT mentre que els socialistes van poder “mantener su personalidad, aunque reducidos a una corta actividad sindical”¹⁴ segurament “con la esperanza nunca perdida de integrarlos en el régimen”¹⁵.

Davant l'eventual pèrdua d'afiliats en favor del Sindicat Lliure o la UGT, Pestaña i Peiró (secretari general de la CNT) pretenien que la confederació tornés a la legalitat en defensa de les conquestes assolides pel proletariat. La via possibilista (sindicalista) i la insurreccional (anarquista) van pugnar durant aquest període, però les diferents repressions a les que foren sotmesos van fer desistir als partidaris de la via legal, “ya que ésta significaba entonces aceptación del corporativismo y abandono de la acción directa”¹⁶.

Una altra força va entrar en escena: la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), creada clandestinament el 1927. Els seus components apareixen com els més fermos defensors de la pureza doctrinal, i es proposen conquistar la CNT per realitzar la revolució social. Segons César M. Lorenzo “la FAI llegó a ser el lugar geométrico de todos los descontentos que no aprobaran la orientación revisionista del anarcosindicalismo”¹⁷.

A la vegada el règim dictatorial de Primo de Rivera, sense recursos financers ni recolzaments polítics va veure la fi dels seus dies. Del *Pacto de San Sebastián* (1930) entre diferents grups republicans i els socialistes, derivaran tota una sèrie d'accions tendents a acabar amb els sistema monàrquic¹⁸ i els governs titella que els sostentava.

D'aquesta forma les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 esdevindrien un plebiscit a favor o en contra del sistema. La victòria de les candidatures republicano-socialistes a les grans ciutats i les multitudinàries manifestacions populars van dictar sentència: la IIa República era ja una realitat¹⁹.

La CNT, que s'havia reorganitzat ràpidament, té encara a la direcció líders moderats que davant la reforma agrària -una de les claus polítiques del moment- s'oposen a qualsevol mesura que afavoreixi la petita propietat. Per això afegeixen que

“la CNT se dispone a empujar hasta el máximo de las posibilidades compatibles con el régimen capitalista, con el propósito de que España, en tanto llega la hora de la verdadera revolución, se sitúe por lo menos a la altura de los países más avanzados de Europa”²⁰.

Al Congrés extraordinari de juny del 1931 es va fer públic el Manifest dels Trenta, en el qual un grup de militants de la CNT a títol personal, entre els quals destaquen Angel Pestaña i Juan Peiró, “condenaban el aventurismo revolucionario y reciamaban para la organización confederal la capacidad exclusiva de decidir acerca de la oportunidad de una acción revolucionaria”²¹. Però aquest sector possibilista va ser desbançat molt aviat pels partidaris de l’acció directa i violenta (Buenaventura Durruti i Juan García Oliver); de fet capitalitzaven el desencant del proletariat davant l’enorme lentitud del govern Azaña en la realització d’un gradual programa de reformes socials. Les revoltes dels miners anarquistes a l’Alt Llobregat el gener de 1932 o les de Terrassa el mes següent, encara que fracassades, van servir al sector de la FAI per desplaçar Pestaña i els trentistes de la direcció confederal.

Per la seva banda la dreta i gran part de l’Exèrcit van seguir conspirant contra la República, i va ser la intentona colpista del general Sanjurjo del 1932 la part més visible d’una conspiració que mai es va aturar.

Una nova revolta faïsta es genera el 1933, i tot i estar més ben organitzada que les anteriors, no va prosperar a Barcelona. Tot això va dificultar enormement l’entesa entre les dues tendències enfrontades dins de la confederació i va debilitar la CNT a Catalunya²². D’aquest moviment insurreccional la part més visible fou la matança d’anarquistes al poble de Casas Viejas, a la província de Cadis, on s’havia proclamat el comunisme llibertari.

Aquests aconteixements van ser explotats políticament per tots els adversaris del Govern Azaña que entra en una profunda crisi. Davant les eleccions generals de novembre del 1933, la CNT fa una forta campanya abstencionista sota el lema “frente a las urnas, la revolución social”. El triomf del bloc de dretes va fer que els anarquistes fossin acusats d’haver induït amb el seu abstencionisme la victòria dels enemics del proletariat. Com a resposta a aquest triomf electoral, la CNT controlada per la FAI va portar a terme un nou intent revolucionari el desembre del 1933. A Catalunya el fracàs va ser total, i el moviment va quedar reduït a alguns pobles de l’Aragó i la Rioja. La consegüent repressió va suposar l’ingrés de centenars d’anarquistes a la presó i la clausura de centres i diaris.

Resulta evident que la divisió interna de la CNT entre faïstes i trentistes no fou positiva per l’anarquisme, els moviment revolucionaris inspirats per la FAI el 1932 i el 1933 no van ser secundats per les masses ja que com assenyala Balcells “la decepción obrera no implicava una voluntad insurreccional”²³. Davant aquests fracassos els trentistes esperen tornar a la direcció de la CNT. Aquesta profunda divisió²⁴ afavoreix el rearmament de la patronal, quan més necessària era la unitat de la massa proletària.

En vista dels reiterats fracassos, es feia necessari -i després del triomf de les dretes més que mai- una coalició dels principals corrents obreristes. Es va constituir d'aquesta manera el pacte de l'Aliança Obrera. Si exceptuem el cas d'Astúries, la CNT es va mantenir al marge, i és per això que l'Aliança Obrera va quedar com una formació minoritària.

L'entrada de ministres de la CEDA²⁵ al Govern central va provocar que fos convocada el 5 d'octubre de 1934 una vaga general. A Astúries, la CNT es va unir al moviment i la revolució social es va mantenir durant quinze dies. A Catalunya, on la llei de cultius de la Generalitat havia enfrontat a aquesta i al Govern central controlat per la dreta, el president Companys va proclamar la República Catalana dins la República Federal Espanyola. Però sense el recolzament de la CNT (tret d'Asturias) l'alçament estava abocat al fracàs. La repressió fou especialment dura a Astúries. L'Estatut de Catalunya va quedar en suspens, mentres que les petites reformes aconseguides durant el període 1931-1933 van ésser anulades pels governs radical-cedistes del 1935.

Es feia necessari un apropament entre els partits republicans d'esquerra i les organitzacions obreres “para lograr la amnistía de los presos políticos y el restablecimiento de la situación del primer bienio republicano”²⁶. Davant les eleccions del febrer de 1936 els anarquistes es plantejaven el fet de participar en els comicis o recomanar l'abstenció com a 1933.

Diego Abad de Santillán, membre destacat de la FAI, afirma que “en las circunstancias en que se nos presentaba la abstención era el triunfo de Gil Robles, y el triunfo de Gil Robles era el triunfo de la restauración de los viejos poderes monárquicos y cléricales”, per afegir que coincidien “en no oponernos al triunfo electoral de las izquierdas políticas, porque al hundirlas a ellas nos hundíramos esta vez también nosotros mismos”. Es per això que “alguno de nosotros, como Durruti (...) comenzó a aconsejar abiertamente la concurrencia a las urnas. Evitamos la repetición de la campaña electoral de noviembre de 1933, y con eso hicimos bastante”²⁷.

Així s'esdevindrà el pacte del Front Popular que donarà a les esquerres el triomf electoral el febrer de 1936. El programa del front tenia un caire clarament moderat: amnistia general; entrada en vigor de la reforma agrària i de l'Estatut de Catalunya; reforma de les lleis municipals, provincials o derogació de la llei d'arrendaments són algunes de les propostes frontpopulistes. Es tractava doncs, d'un reformisme democràtic, i no d'una revolució que pretengués canviar l'ordre econòmic capitalista com anunciaava la dreta tradicional.

En aquest context se celebrà l'important Congrés de Saragossa al mes de maig, que va marcar les pautes de la futura actuació de la CNT²⁸.

Alhora, nombrosos generals tramaven un alçament militar que reestablís l'ordre tradicional. El 17 de juliol es van alçar les tropes al Marroc, la Guerra Civil començava. Havia arribat l'hora de la CNT.

4. FITXA TÈCNICA DE POR QUÉ PERDIMOS LA GUERRA

Realització i direcció: Diego Santillán i Luis Galindo.

Guió: Diego Santillán.

Personatges entrevistats:

Claudio Sánchez Albornoz (Republicà)

Fray Bonifacio Ataun (Sacerdot basc)

Julián Gorkin (Partit Obrer d'Unificació Marxista -POUM-)

Abad de Santillán (FAI)

Iñaki Aizpiazu (Sacerdot basc)

Josep Tarradellas (Esquerra Republicana de Catalunya -ERC-)

Manuel de Irujo (Partit Nacinalista Basc -PNB-)

Valentín Gómez *El Campesino* (Partido Comunista de España -PCE-)

Coronel Vicente Guarner (militar)

Eduardo de Guzmán (Director de *Castilla Libre*)

José Prat (Partido Socialista Obrero Español -PSOE-)

Rafael Alberti (Alianza de Intelectuales Antifascistas)

Juan Manuel Molina (CNT-FAI)

Antoni Maria Sbert (ERC)

José García Pradas (Director de *CNT*)

Víctor Alba (POUM)

Fernando Collado (Sindicato del Espectáculo, CNT)

Eduardo Val (CNT)

Relat: Teófilo Martínez.

Cites: Joaquín Vidriales.

Música: Mario Litwin.

Productor executiu: Luis Galindo.

Cap de producció: José Sánchez Vaquero.

Muntatge: José María García.

Director de fotografia: Julio Bragada.

Operador: Miguel Garrido.

Enginyer de so: Jesús Escalante.

Efectes de so: Angel Ter.

Cap de so en rodatge: José Nogueira.

Processada als Laboratorios Fotofilm España Madrid S.A.

Sonido: Tecnison S.A.

Efecte imatge: Sixto Rincón.

Poemes:

Antonio Machado: Madrid

Rafael Alberti: Poema de la defensa de Madrid.

Antonio Agraz: Ha muerto Durruti.

Veu en els poemes: Angel Maria Baltranas.

Cançons:

El puente de los franceses.

La Internacional.

Hijos del pueblo.

Els Segadors.

Himno de Riego.

A las barricadas.

The Thaelmann Column.

Euzko Gudariak.

El paso del Ebro.

Marcha de la Legión Cóndor.

Cara al sol.

Ya sabes mi paradero.

Durada: 90 min.

Blanc i negre / Color.

5. COMENTARI DE LA PEL·LÍCULA

Por qué perdimos la guerra és un film de muntatge²⁹, sobre les imatges de diferents fets, des de la proclamació de la República fins al final de la Guerra Civil, transcorre aquest documental. La peculiaritat de la pel·lícula rau en el fet que les imatges referides actuen pràcticament a nivell d'il·lustració, el pes argumental descansa en les entrevistes³⁰: diferents personatges protagonistes dels esdeveniments referits en la cinta esgranen amb les seves explicacions els punts més rellevants per a la reconstrucció de la història espanyola des de 1931 fins a 1939.

Diego Santillán és el guionista i co-director del film. Suposa per tant que **Por qué perdimos la guerra**³¹ és la versió cinematogràfica oficial de l'anarco-sindicalisme que exercí, durant els primers anys de la guerra, un protagonisme gairebé absolut en controlar bona part del moviment obrer (especialment a Catalunya, Andalusia i el País Valencià) a través de les seves organitzacions: la CNT i la FAI.

Es obvi per tant, que ens trobem davant d'un document adaptat a la lectura que els anarco-sindicalistes fan de la Guerra Civil³², tenint-ho present es pot fer una anàlisi crítica del contingut de la pel·lícula a partir dels punts que del mateix film es desprenen com a claus.

1. *La República*. Espanya està sotmesa a un endarreriment endèmic degut a l'existència d'un sistema caduc que se sustenta en dos pilars: l'Església i l'Exèrcit. Serà la descomposició del sistema el que donarà pas al nou règim republicà:

Off: "La República no surgió solamente por la descomposición de un régimen, sino sobretodo, por las exigencias de las fuerzas liberales, revolucionarias que querían dar un paso adelante en todos los terrenos"

Però pels anarquistes la República no entra a fons en els problemes plantejats al proletariat espanyol, república burgesa que no és ni de bon tros, l'ideal darrer dels membres de la CNT. El paradigma d'aquesta incapacitat d'execució del primer govern republicà és la reforma agrària que no colma en absolut les necessitats del camperolat espanyol, camperolat que, pel seu cantó, proclama el comunisme llibertari aprofitant moments de forta expansió revolucionèria i que dóna lloc a esdeveniments com el de Casas Viejas. A aquest respecte diu Abad de Santillán:

"La represión de los movimientos obreros y campesinos no fue menor durante la República que durante la Monarquía"

Després dels anys de govern de la dreta (els radicals de Lerroux i la CEDA de Gil Robles) s'arriba a les eleccions de febrer del 1936 de les quals torna a intervenir A. de Santillán:

"La Confederación Nacional del Trabajo y la Federación Anarquista Ibérica sin previo acuerdo con ningún otro sector político deciden ir a las urnas esta vez."

Contrasta aquesta afirmació taxativa amb l'actitud que destaquen alguns autors³³ que consideren que davant les circumstàncies donades el febrer del 1936, la CNT va optar per no fer campanya abstencionista, amb la qual cosa, les paraules de Santillán reafirmen la idea que aquesta actitud confederal va ser més que una invitació als anarco-sindicalistes a donar el seu vot al Front Popular.

Aquesta actitud vacil·lant de la CNT en situacions políticament compromeses que els impulsen a trencar el seu antipoliticisme i antiestatisme militant³⁴, serà font de tensions dins la pròpia organització que, com veurem, la pel·lícula obvia explícitament.

2. L'Aixecament militar. Va ser evident per tothom excepte pel Govern de la República. Pels anarquistes la qüestió estava prou clara:

Off: "El gobierno no se decidía a actuar contra ellos porque temía precipitar el golpe reaccionario y porque temía también la acción revolucionaria de las masas".

El film insisteix en l'argument de la irresponsabilitat del Govern en ignorar el perill real de reacció militar per a la revolució. Fins i tot, sobre una foto fixa del president del Govern Casares Quiroga la pel·lícula posa en boca seva la frase:

"¿Armas al pueblo? Jamás. Eso sería la revolución"

A Catalunya era on, malgrat les discrepàncies, la CNT tenia en el moment del cop militar una força aclaparadora.

Julián Gorkin: "El peso de la CNT y la FAI era aplastante en Cataluña"

Quan les tropes de la caserna de Pedralbes surten al carrer, són les forces de la CNT i la FAI les que resisteixen el cop, segons la pel·lícula amb les armes que el poble havia pres a les tropes sublevades, ja que Companys n'havia negat el lliurament a la confederació. Estem en l'apogeu revolucionari, el punt culminant de l'acció anarquista, com es fa palès en el film:

Off: "Pero el pueblo había triunfado, la sublevación había sido aplastada en Barcelona. Pero aunque todo lo que circulaba eran banderas rojo i negra y por todas partes se veían las siglas CNT-FAI, no había partidos, no había organizaciones. De repente hubo algo superior a todas las tendencias o facciones. Se había constituido un pueblo con un solo pensamiento, con una sola voluntad. Lejos estaban en aquellos momentos de imaginar que aquella unidad iba a volver, por intereses partidarios, a escindirse en facciones rivales, en conglomerados hostiles, en banderines de facción"

Es refereix a la lluita de partits? A la pugna entre anarquistes i comunistes? A les lluites dins la mateixa organització confederal entre anarquistes i sindicalistes? La resposta a les dues primeres qüestions serà, en el film, una de les claus per comprendre el perquè la guerra va tenir el desenllaç que va tenir. A la tercera qüestió la pel·lícula no dóna cap resposta; cap referència a fins a quin punt les lluites internes, la constant dialèctica confederal en prendre part o no en l'activitat política va poder afeblir l'organització i portar-la a perdre el control de la situació a partir del maig de 1937.

Referint-se encara a la sublevació militar, explica A. de Santillán:

"La noche del 20 de julio volvió a llamarnos Companys, recuerdo que nos dijo: sois dueños de la situación, el poder ha cambiado de manos. Le respondimos que los anarquistas no aspirábamos al poder. Que permaneciese en su puesto".

Abad de Santillán com la resta de membres de la FAI, a més de no aspirar al poder, eren contraris a tota forma d'organització estatal. Per què, tot i tenir el control de la situació, accepten els anarquistes la continuitat de Companys i de la institució que representava. En la pel·lícula no hi ha la resposta a aquesta qüestió.

3. *L'Exèrcit.* Els anarquistes es van manifestar sempre contraris a la idea d'estruir un exèrcit tradicional, refusen el sistema jeràrquic militar.

Off: "La España popular de las fábricas, la de los talleres, la del campesinado. La que se había levantado para defender una República que no quería defenderse. La República se había quedado sin Ejército, sólo contaba con el pueblo. Y el

pueblo tuvo necesidad de su propio Ejército. Un Ejército sin generales ni estrategas, carente de toda organización militar³⁵, pero que suplía ampliamente esta carencia con una idea: detener el avance del fascismo”

L’únic aglutinant de les forces que defensen la República era el desig de frenar l’avanç del feixisme.

El film denuncia la política de no intervención promulgada por las democracias occidentales: denuncia la França de Leon Blum, l’embargament d’armes al qual els Estats Units sotmeten la República, i respecte a Anglaterra Victor Alba opina que:

“Inglaterra no ayudó a la República no sólo por miedo a enfrentarse a Hitler, sino también porque era entonces un gran estado imperialista que tenía muchos intereses en España en minas, en industrias y no quería cambio social en España”

La descompensada ajuda exterior que Alemania i Itàlia brinden als nacionals en comparació a l’ajut que rep la República és una altra de les causes claus en el desenllaç de la guerra.

4. *La URSS i els comunistes*. De l’únic país que va ajudar a la República, els anarquistes en fan una lectura molt clara i així es manifesta en la pel·lícula:

Off: “Jesús Hernández que años más tarde se confesaba ministro de Stalin dijo: si en aquellas primeras semanas Stalin, en vez de enviarnos consejeros y técnicos nos hubiera enviado armas, los golpes al enemigo hubieran sido mortales.

Pero a Stalin no le interesaba una victoria rápida del pueblo español. Su juego especulativo con Alemania, precursor del pacto germano-soviético necesitaba tiempo. Y tardaría mucho, mucho tiempo en llegar el primer envío de armas soviético”

A totes les causes que es van encadenant per explicar la raó del final de la guerra, pels anarquistes va ser l’estratègia dels comunistes -els seus irreconciliables enemics³⁶ amb la seva política orquestrada des de Moscou, la causa principal de què la victòria de la guerra no fos pel bàndol republicà. Queda clar que per ells la política de Stalin a Espanya no persegueix els mateixos objectius que el poble espanyol.

L’estratègia dels comunistes estava en anar ocupant llocs estratègics dins del Govern i d’aquesta manera anar avortant els impulsos revolucionaris del 1936. Victor Alba explica:

“En la zona republicana había dos posiciones muy claras: la de las derechas, es decir, la de los republicanos, los comunistas, Prieto, que decían que la guerra

no se podría ganar si se hacía la revolución. Y la de las izquierdas, es decir, la CNT, el POUM, Largo Caballero, que decían que sólo haciendo la revolución se podía ganar la guerra. Los comunistas y Negrín impidieron que se hiciera la revolución y por lo tanto que podamos saber si con la revolución se habría ganado la guerra. Pero lo que si sabemos de seguro es que sin la revolución, se perdió la guerra”

Pels anarquistes és evident que a la URSS no hi ha cap interès en guanyar la guerra, actitud que s'explica amb la política d'ajuda militar desenvolupada des de Moscou, Victor Alba segueix plantejant els seus arguments força coincidents amb els dels anarco-sindicalistes:

“Los franquistas tuvieron siempre cinco veces más artillería que la República, diez veces más aviación, ocho veces más tanques. O sea que por el mismo dinero los rusos enviaron de cinco a diez veces menos armas que los estados fascistas a Franco”

En el film s'accusa a Stalin d'haver fet servir a la República com a moneda de canvi en el seu pacte amb Hitler:

Off: “Y llegó el 25 de Julio de 1938. Los ejércitos republicanos cruzaron el Ebro. La batalla del Ebro fue una operación audaz. Los mejores expertos en el arte militar la hubieran condenado por anticipada (...) Jesús Hernández dice en su libro *Yo fui ministro de Stalin*: Moscú venía preparándose para jugar dos alternativas y salir de cualquiera de ambas vencedor, o una guerra general europea o un pacto con Hitler. Y a la vista de los tratados de Munich, Stalin decidió negociar con Berlín ofreciéndole en prueba de su sinceridad el cadáver de la República española. Y en el Ebro comenzó a redactarse por los rusos el pacto germano-soviético con la sangre, el heroísmo y el sublime sacrificio del pueblo español. (...) Ignoraban los consejeros soviéticos, que una vez derrotadas y deshechas las tropas republicanas del Ebro, el enemigo iba a aprovechar la concentración de sus efectivos para emprender una acción ofensiva y asestarlos un golpe decisivo”.

5. Maig del 1937. La lluita dels anarquistes amb els comunistes té el seu punt àlgid en els coneguts com els fets de maig de 1937. Els membres de la CNT i el POUM, víctimes d'aquests enfrontaments, donen la seva versió dels fets:

Off: “Los sucesos de Mayo fueron una conjura perfectamente orquestada por los agentes del Kremlin, cuyo principal objetivo era el exterminio de los anarquistas y la destrucción del POUM y la caída del gobierno de Largo Caballero que ya no les servía”³⁷.

V. Alba: “Los rusos no podían tolerar que tuviera éxito un tipo de cambio social libertario y no dictatorial como el ruso, que demuestra que podía seguirse otro camino que el soviético”

Les conseqüències del maig del 1937 són nefastes pels anarquistes:
A. de Santillán: "El anarquismo no pudo ser exterminado porque éramos una
mayoría importante en Cataluña. Pero nuestras organizaciones obreras perdieron
el control de la obra revolucionaria que venían desarrollando desde el comienzo
de la contienda"

Off: "El POUM fue exterminado y sus principales dirigentes encerrados en
prisiones controladas por la GPU (...) El Gobierno de Largo Caballero fue
sustituido por otro que respondía mejor a los intereses del Kremlin. Lo
encabezó una figura más maleable y adicta: Juan Negrín"³⁸.

6. *L'organització social i econòmica.* L'esclat revolucionari del 1936
generalitza, a les zones controlades pels anarco-sindicalistes, les formes d'organització
social i econòmiques basades en principis anarquistes. Es en aquest context que cal
entendre les paraules que al respecte diu Abad de Santillán:

"Un hecho destacable, las colectivizaciones o socializaciones, fueron un
ejemplo único en el mundo. Fue la primera revolución social y popular de la
historia moderna y marcó un derrotero nuevo para el mundo. Prueba de ello,
hoy día, a más de cuarenta años de aquella experiencia, se estudia cada vez más
aquel fenómeno notable y se han escrito bibliotecas enteras con los resultados
de esas investigaciones"

Es reafirma el testimoni d'Abad de Santillán amb el de Josep Tarradellas el
qual, com a membre de l'Esquerra Republicana de Catalunya i conseller de la
Generalitat republicana, no és gens sospitos de defensar postures properes a la dels
protagonistes de la revolució, amb el que es pretén donar un aire d'objectivitat a les tesis
presentades.

Tarradellas: "El gobierno de la República de aquellos momentos tenía la
preocupación de ganar la guerra, pero había otra: que la unidad que se había
producido en nuestro país pudiera traer un movimiento de tipo social que
depasaba completamente a los partidos políticos que en aquellos momentos
había en Madrid. (...) Cataluña hacía la guerra, Cataluña hacía la revolución,
Cataluña iba a transformar el mundo social en nuestro país y claro, el
Gobierno no deseaba que se produjera"

Indubtablement, l'obra revolucionària més destacable a nivell econòmic, van
ser les col.lectivitzacions. Especialment les agràries, que es van extender principalment
per les zones ocupades de l'Aragó i controlades per les milícies anarquistes. Segons el
film que ens ocupa, més de dues mil col.lectivitzacions es van organitzar espontàniament
a Espanya.

Off: "Dos mil colectividades agrarias se formaron espontáneamente en toda la España republicana. Tanto en Cataluña como en Aragón, en Levante, en Andalucía y en Castilla. Ningún partido, ninguna organización dio la consigna, no fueron necesarios planes de gobierno ni discursos en las Cortes, ni planes realizados por expertos, ni trámites burocráticos. Los campesinos, conscientes de sus problemas eran también conscientes de su solución y avanzaban por esa vía resueltamente"

Altres personatges donen la seva opinió al respecte:

Julian Gorkin: "En el campo se crearon las colectividades agrarias, naturalmente mediante la expropiación de los grandes propietarios. Todo eso funcionó y fue la primera experiencia directa de autogestión de los obreros, de los campesinos y demás"

Tarradellas: "Después de los años pasados, cada día me siento más orgulloso, no como catalán sino como español, de qué en nuestro país surgiera esta idea genial de las colectivizaciones. La prueba está que en el mundo entero se habla de esta realidad de Catalunya y que hoy día la acción autogestionaria de las empresas se basa en lo que pasó en Cataluña".

Molts altres aspectes es tracten en la pel·lícula i passen pel prisma anarco-sindicalista: la defensa de Madrid, que es manté ferma gràcies a l'esforç del poble i dels milicians i a pesar de la fugida precipitada del Govern cap a València, abandonant la capital a la seva sort; el paper de l'església en el País Basc, oposada a la sublevació militar malgrat l'actitud de condemna de la jerarquia eclesiàstica espanyola i vaticana; el paper titella del govern Negrín i els comunistes al dictat de la Unió Soviètica: paralitzen la indústria de guerra catalana, posen sota el seu control l'ordre públic de Catalunya i reprimeixen amb extrema duresa els defensors de la revolució (anarquistes i trotskistes).

Però, segons es desprèn de la pel·lícula, la guerra es perd a causa sobretot, dels aspectes que hem anat apuntant. Ja ens hem referit amb anterioritat però, al silenci absolut que el film fa respecte al propi moviment, que estava lluny de ser una bassa d'oli. Hem vist en el marc històric com el moviment anarquista viu, pràcticament des del moment de néixer, una forta tensió: la lluita entre els partidaris de l'acció política i sindical i els radicalment oposats a aquesta acció per considerar-la no revolucionària. Trentistes, Sindicats d'Oposició, sindicalistes van generar una dinàmica que impossibilitava la unitat d'acció de la CNT.

Per què no es fa referència a la col·laboració de la CNT en el govern de la Generalitat²⁹ i en el de la pròpia República? En els decisius moments del maig del 1937, quan s'està dirimint en els carrers de Barcelona quina de les dues concepcions respecte

a la guerra i la revolució s'imposa, no resulta decisiva l'acció dels ministres de la CNT per calmar l'impuls de les seves bases?⁴⁹.

En general, força altres preguntes sobre la dinàmica interna de la CNT i la FAI es queden malauradament sense resposta en aquest documental quan, amb tota seguretat, també van influir de manera decisiva en el desenllaç final de la guerra.

NOTES I REFERÈNCIES:

- (1) TUÑON DE LARA, M. *De la Restauración al desastre colonial*, a *Historia de España*. Madrid: Cambio 16, 1982, vol.X, p. 68.
- (2) TUÑON DE LARA, *Op. cit.*, p. 68.
- (3) BALCELLS, A. *Historia contemporánea de Cataluña*. Barcelona: Edhsa, 1983, p.125.
- (4) TUÑON DE LARA, *Op. cit.*, p.84.
- (5) *Ibidem*, p. 85.
- (6) ARTOLA, M. *Los partidos políticos*, a *Partidos y programas políticos*. Madrid: Aguilar, 1977, vol.I, p. 484.
- (7) Citat per ARTOLA, *Op. cit.*, p. 490.
- (8) BALCELLS, A. *Cataluña contemporánea II (1900-1939)*. Madrid: Siglo XXI de España editores, 1984, p. 14.
- (9) Recordem que el juny de 1917 les Juntas Militares de Defensa havien estat reconegudes pel Govern. Com assenyala Payne “estas asociaciones formadas primordialmente por jóvenes oficiales, creían que el gobierno y el pueblo debían tener mayor respeto a los militares, cuya misión era servir de columna vertebral del país, ser el árbitro nacional”. PAYNE, S. *Los militares y la política en la España contemporánea*. París: Ruedo Ibérico, 1976, pp. 110-111.
- (10) Com molt bé assenyala Lacomba, la causa de Catalunya que la burgesia industrial abandonava, passava a mans de la petita burgesia d'esquerres i als grups de joves intelectuals “Layret, Macià, Companys, Carner y otros pasaron a ser los políticos representativos” LACOMBA, J.A. *La crisis española de 1917*. Madrid: Ciencia Nueva, 1970, p. 321.
- (11) BALCELLS, *Op. cit.*, p. 14.
- (12) BALCELLS, A. *El sindicalismo en Barcelona (1916-1923)*. Barcelona: Nova Terra, 1965, p. 74.
- (13) Aquest tipus de sindicat va ser aprovat al Congrés de Sants de juny del 1918. Els diversos oficis d'un mateix ram de la producció constitueixen simples seccions del nou sindicat.
- (14) ARTOLA, *Op. cit.*, p. 560-561.
- (15) *Ibidem*, p.560-561.
- (16) BALCELLS, *Op.Cit.*, p. 231.
- (17) Al respecte diu C. Rama que “su cometido es servir como sistema nervioso de difusión ideológica, y llegado el caso, de cuadros revolucionarios en el seno de las organizaciones sindicales adheridas a la CNT”. RAMA, C. *La crisis española del siglo XX*. Madrid: Fondo de Cultura Económica, 1976, p. 149.
- (18) Accions com el fracassat pronunciament militar a Jaca (desembre 1930) o campanyes polítiques per afeblir la monarquia.

(19) La nit del 14 d'abril del 1931 el rei Alfons XIII va abandonar Madrid amb direcció a Cartagena i, d'allà, a l'exili. En aquell moment els membres del comitè revolucionari esdevenien Govern provisional de la República.

(20) "Al proletariado español en particular y a los ciudadanos en general", **Solidaridad Obrera** (14 maig 1931). Citat per ARTOLA, Op. cit., p. 670.

(21) *Ibidem*, p. 674.

(22) "Para contrarrestar la acción de la FAI dentro de la CNT, se fundó la Federación Sindicalista Libertaria, que en febrero del treinta y tres empezó a publicar el periódico Sindicalismo" BALCELLS, Op. cit., p. 268.

(23) *Ibidem*, p. 270.

(24) Recordem que de la CNT s'havien separat els comunistes del Bloc Obrer i Camperol (BOC) el 1931; els trentistes; la federació local de Sabadell -la més important de Catalunya- el 1932 i la majoria sindical de Manresa i Mataró el 1933. A més el 1934, Pestaña es va separar dels trentistes i va fundar el Partit Sindicalista.

(25) La Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) fou creada el febrer de 1933 amb un programa de caire confessional. En l'aspecte agrari pretenia esborrar el realitzat pel Govern republicano-socialista, fomentant la propietat privada. Políticament, la seva postura front la República sempre va resultar ambigua i va provocar el constant recel de les forces republicanes i proletàries.

(26) BALCELLS, Op. cit., p. 35.

(27) Citat per RAMA, Op. cit., p. 220.

(28) El congrés de la CNT celebrat a Saragossa va obrir les seves sessions l'1 de maig de 1936. Es va produir la reintegració dels antics sindicats escindits de la Confederació (els Trentistes amb els seus sindicats i, més tard, els sindicalistes d'Angel Pestaña). A més, es va deixar entreure una futura aliança amb la UGT si aquesta acceptava els plantejaments revolucionaris dels anarquistes. A la ponència sobre el concepte confederal del comunisme llibertari es marquen els punts bàsics sobre tècnica insurreccional, organització de la societat i defensa militar de la revolució futura. .

Assenyala Rama que "se rechaza la fórmula de la dictadura del proletariado como solución al problema del poder político en la revolución" i que "hay una repulsa del criterio mesiánico de la clase obrera". Per clarificar aquesta postura al ludeix a un text d'Abad de Santillán en què el dirigent faïsta afirma que "los anarquistas no hemos sido nunca secuaces del método clasista, aunque nuestro punto de apoyo fundamental hayan sido siempre los trabajadores, porque no hemos comprendido nunca esa escisión tajante de la humanidad en clases enemigas...el mito de un proletariado forzosamente revolucionario es una invención de los no proletarios. Nosotros no creemos en instintos infalibles de clase". Citat per RAMA. Op. cit., p. 242

(29) Segons definició de Marc Ferro, que considera film de muntatge aquell que "comporta varios tipos de *documentos*薄膜icos, sin hablar de las secciones compuestas de origen no cinematográfico (fotografías, dibujos animados, etc.):

- Secciones ya montadas, en las que no entran ni recortes no N.U.
- Secciones remontadas gracias a recortes recuperados.
- Secciones montadas a partir de los N.U.
- Secciones de origen no cinematográfico.

El conglomerado de tales secciones, que se incrementan con escenas rodadas, con extractos de películas de ficción, entrevistas, etc. constituye el montaje propio del film llamado *de montaje*", FERRO, M. *Cine e Historia*. Barcelona: Gustavo Gili, 1980, p.153.

(30) "Este procedimiento estructural es lo que da fuerza a la película, al margen de lo que el espectador coincida o discrepe con su orientación: mientras que tradicionalmente, en una película la fuerza de las imágenes es superior a la del texto, esta vez se produce el fenómeno inverso, gracias a un nuevo sistema de relaciones entre el texto, el discurso oral y el discurso de la imagen" FERRO, Op. cit., p.168.

(31) Documental amb títol homònim al del llibre de Diego Abad de Santillán, el mencionat dirigent de la FAI, pare del co-realitzador del film juntament amb Luis Galindo.

Hi ha coincidències en els punts de vista entre el documental i el llibre. Tret de l'estructura diferent, obligada d'altra banda per les pròpies característiques dels medis, ambdós destaqueuen com a causes fonamentals del desenllaç de la guerra la política dels Gòverns de la República, la política de no intervenció de les democràcies occidentals i l'acció contra-revolucionària de la URSS i els comunistes.

ABAD DE SANTILLAN, D. *Por qué perdimos la guerra: una contribución a la historia de la tragedia española*. Buenos Aires: Ediciones Imán, 1940.

Pel nostre treball hem utilitzat una edició posterior: ABAD DE SANTILLAN, D. *Por qué perdimos la guerra. Memorias de la Guerra Civil española 1936-39*. Madrid: G. del Toro, 1975.

(32) La selecció de personatges entrevistats és prou evident. La meitat són de la CNT o la FAI i dos del POUM -que expressen punts de vista coincidents amb els dels anarco-sindicalistes- i tenen intervencions més llargues i significatives. La resta de personatges fan intervencions puntuals, i argumentant sempre aspectes no contradictoris amb la línia anarquista dominant. Noti's que l'únic personatge pertanyent al PCE, els màxims culpables de la derrota segons el film, és Valentín González *El Campesino* que intervé per testimoniar i donar força a la tesi anarco-sindicalista de què la intervenció de Stalin va ser una estafa al poble espanyol.

(33) "Las conclusiones de mayo de 1935 y de enero de 1936 eran, de hecho, muy distintas de las que habían originado, en las semanas anteriores a las elecciones de 1933, una de las campañas abstencionistas más intensas conocidas por el anarcosindicalismo. La CNT se negó ahora a exhortar a sus militantes a que se abstuviesen de ir a las urnas. Los líderes confederales sabían que una poderosa campaña antielectoral podía conducir a la inhibición de las masas" BRADEMAS, J. *Anarcosindicalismo y revolución en España*. Barcelona: Ariel, 1973, p. 162.

(34) "No se cambia la mentalidad de todo un movimiento por la simple resolución de intervenir en política. Lo prueba la propia impotencia de adaptación política de la CNT durante toda la guerra. Y lo más trágico para ella fue esa situación confusa de no poder hacer política ni querer dejar de hacerla. El resultado fue siempre una falta de agilidad en las resoluciones, casi siempre tardías. En la mayoría de los casos predominaba la confusión y la duda" PEIRATS, J. *La CNT en la revolución española*. Cali: Carvajal, vol. II, p. 172.

(35) *CNT, AIT, FAI Boletín de información 5 agosto 1936*: "A las milicias iremos. Al frente también. Pero a los cuarteles, como antes, en calidad de soldados sometidos a disciplinas y órdenes no emanantes de las fuerzas populares, no" Citat per BRADEMAS, Op. cit., p. 183.

(36) Referint-se al comunisme i l'anarquisme escriu ABAD DE SANTILLAN, Op. cit., p.32: "La contradicción entre esas dos manifestaciones del socialismo es completa, y la fusión es tan difícilmente accesible como la de las fuerzas de la reacción y la revolución en tanto que tales".

(37) En referència als fets de maig, s'autocritica ABAD DE SANTILLAN, *Op. cit.*, p. 170: "habían sido una provocación de origen internacional y nuestra gente fue miserablemente llevado a la lucha; pero una vez en la calle nuestro error ha consistido en paralizar el fuego sin haber resuelto problemas pendientes".

(38) "Ya perdería la partida la CNT-FAI. Pero más tarde: asfixiada primero lentamente por falta de armas en el frente y por el fracaso de la revolución económica en la retaguardia; degollada luego por la ofensiva policiaca del Gobierno filocomunista de Negrín", BRADEMAS, *Op. cit.*, p. 188.

(39) *Ibidem*, p. 182. "La presencia de la CNT en la Generalidad fortaleció la autoridad de ésta y, a la postre, propició, en vez de entorpecerla, la recuperación de unas facultades a expensas de la Confederación y de la FAI".

(40) *Ibidem*, p. 246. "Por enésima vez, los miembros de la Confederación habían cedido porque era el único camino posible. Continuar, fomentar la lucha fraticida de mayo no hubiera tenido sentido más que si la CNT se hubiese propuesto entonces rematar la revolución iniciada en julio de 1936".